

PARTICULARITĂȚILE ȘI PROBLEMELE FORMEI PROCESUALE DE REALIZARE A RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN DIFERITE RAMURI ALE DREPTULUI

D. BALTAG,

doctor habilitat, profesor universitar

M. D. FRĂTOAICA,

doctorand, ULIM

SUMMARY

Substantive law procedural forms are characteristic of accomplishment. Legal liability standards, being by nature material norms, rules remain passive if not stated their achievement mechanism requiring precise procedural rules. In this article, we'll examine the basic and problems procedural form, which covers the practical aspects of legal liability.

Keywords: legal liability, procedural form, peculiarities

REZUMAT

Dreptului material îi sînt caracteristice forme procesuale de realizare. Normele răspunderii juridice, fiind după natura lor norme materiale, rămân norme pasive dacă nu este stabilit mecanismul lor de realizare care necesită o reglementare procesuală exactă. În acest articol, vom încerca să examinăm particularitățile fundamentale și problemele formei procesuale, care îmbracă modalitățile concrete de răspundere juridică.

Cuvinte-cheie: răspundere juridică, formă procesuală, particularități

Introducere. Evoluția relațiilor sociale, a legislației generează apariția noilor forme ale răspunderii juridice. Nici o ramură a dreptului nu poate funcționa normal fără o instituție proprie a răspunderii juridice. E de neconceput o ramură a dreptului fără mijloace proprii de asigurare a exigențelor și îngăduințelor. Aceasta, în egală măsură, se referă atât la ramurile materiale, cît și la cele procesuale. Într-un fel sau altul, problema independenței formei răspunderii juridice se soluționează în funcție de independența ramurii dreptului și aspectul faptei ilicite.

Apariția noilor forme de răspundere juridică este progresul, și nu regresul legislației, întrucît noile relații sociale trebuie să fie puse sub protecție de ramură. Instituția răspunderii este obligatorie în mecanismul juridic de reglementare a justiției, de vreme ce în justiție activează persoane cu interese ce nu coincid și abilitate cu multe drepturi procesuale și obligații. Orice obligație devine măsură a conduitei convenite doar atunci cînd acestea îi corespund răspunderea.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul studiului au fost utilizate metodele: analizei, sintezei și comparației. Materialele

folosite sînt cercetările din domeniul juridic al Republicii Moldova, României, Federației Ruse, precum și legislația în vigoare.

Rezultate obținute și discuții.

Forma procesuală a răspunderii juridice nu poate fi inclusă în însăși noțiunea răspunderii ca fenomen juridico-material; forma procesuală de realizare a răspunderii juridice derivă de la însușirile răspunderii și poartă un caracter relativ independent. În calitate de varietăți ale formei procesuale de realizare a răspunderii juridice se pot evidenția: forma de răspundere procesual penală, forma de răspundere procesual administrativă, forma de răspundere procesual civilă [1, p. 90].

Autorul A.A. Bessonov delimitează răspunderea procesuală în următoarele forme: procesual constituțională, procesual civilă, procesual penală, procesual administrativă și procesual arbitrală [2, p. 155]. Fiind de acord în linii generale cu o astfel de clasificare, nu putem să nu constatăm că răspunderea procesual constituțională se află în stadiul de formare. În principiu, aceasta o recunoaște indirect însuși A.A. Bessonov, remarcînd absența normelor despre răspunderea pentru încălcarea procesului legislativ, neexecutarea deciziilor Curții Con-

stituționale etc. [2, p. 155-157] În cazul acesta rămîne doar responsabilitatea juridică, însă, după cum știm, „responsabilitatea juridică” fără răspunderea juridică nu poate fi protejată, întrucît nu are garanțarea sa. În prezent putem doar constata începutul formării instituției răspunderii juridice procesual constituționale.

Toate aceste forme procesuale posedă un șir de trăsături comune, printre care menționăm:

1) stabilirea exactă în lege a ordinii activității de jurisdicție a organelor de stat și persoanelor oficiale împuternicite;

2) acordarea dreptului de a participa la activitatea procesuală persoanelor interesate;

3) existența unor garanții procesuale determinate în respectarea și protecția intereselor legale ale persoanelor participante la proces (infractor, victimă, pîrît, reclamant, martor, expert etc.);

4) necesitatea de a adopta decizii în conformitate cu exigențele legii și în baza faptelor stabilite în modul indicat de lege, adică deciziile vor fi întemeiate și motivate.

După părerea noastră, alături de formele materiale de realizare a răspunderii juridice există și forme de răspundere procesuală.

Orice formă a răspunderii juridice posedă trăsături specifice, care, la rîndul lor, determină particularitățile formei procesuale. În cadrul studiului nostru ne vom opri la caracterizarea particularităților formei procesuale a răspunderii juridice.

O atenție deosebită merită *răspunderea procesual penală*, care pînă în prezent rămîne obiect de polemică referitor la problemele răspunderii procesual penale, corelația acesteia cu răspunderea penală. Necesită un studiu minuțios temeiurile, funcțiile și măsurile răspunderii procesual penale. Discutabilă este și problema corelației răspunderii penale cu răspunderea procesual penală.

În baza cercetării atente a celor mai importante lucrări ce vizează problemele în discuție, evidențiem următoarele trăsături ale răspunderii procesual penale. În *primul rînd*, temei al răspunderii procesual penale poate fi doar conduita culpabilă. În *al doilea rînd*, încălcarea concomitentă de către subiect a normelor procesuale și a altor norme de ramură poate atrage apariția răspunderii juridice penale, disciplinare, de drept civil și a altor forme de răspundere. În *al treilea rînd*, e posibilă apariția conjugării cîtorva forme ale răspunderii juridice pentru fapta ilicită procesual penală. În *al patrulea rînd*, ea apare în cadrul procedurii judiciare penale, în cadrul urmăririi penale și dezbaterilor judiciare [3, p. 337].

Procesul penal este necesar și reprezintă unica formă posibilă de realizare a normelor dreptului penal. Dacă normele altor ramuri ale dreptului material sînt realizate sub formă de procedură judiciară penală, în cazurile în care încălcările normelor acestora poartă un caracter infracțional, forma necesară și exclusivă de realizare a normelor dreptului penal este procedura judiciară penală. Trăsătura caracteristică a formei procesual penale este că ea întotdeauna e legată de realizarea răspunderii penale (spre deosebire de forma procesual civilă, care conține exigențe de procedu-

ră asupra acțiunilor participanților în procesul de jurisdicție, orientat spre soluționarea proceselor juridice, și nu doar a faptelor ilicite, de exemplu, procedura specială).

Una dintre caracteristicile distinctive ale formei procesual penale este justiția, ca metodă unică de a incumba răspunderea penală (altceva nu este dat). Dezbateră judiciară ocupă locul central în procesul penal, întrucît anume în urma activității judiciare se realizează justiția, își găsește soluția problema cu privire la realizarea răspunderii penale.

Condițiile generale ale dezbaterilor judiciare sînt bazate pe principiile constituționale ale justiției și procesului penal. Prin caracterul lor, ele reprezintă diverse reglementări juridice. Conținutul acestora este expus în Capitolul 2 Titlul 1 din CPP al RM, acționînd permanent pe parcursul întregii dezbateri judiciare.

Dispoziția constituțională conform căreia în Republica Moldova justiția este realizată doar de către instanțele de judecată și nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvîrșirea unei infracțiuni, precum și supus unei pedepse penale, decît în baza sentinței judecătorești și în conformitate cu legea, este de competența instanței de a purta toată răspunderea pentru soluționarea justă a fiecărui proces.

O trăsătura distinctivă a răspunderii juridice procesual penale este asigurarea modalităților necesare de conduită a participanților la proces cu *măsuri procesuale de constrîngere*. Forma procesual penală de răspundere posedă o multitudine de măsuri procesuale de constrîngere (Titlul 5 din CPP al RM).

O atenție deosebită merită problema delimitării acestor măsuri procesuale de constrîngere de răspunderea penală [3, p. 338]. După părerea noastră, pe de o parte, măsurile procesuale de constrîngere nu pot fi incluse în conținutul răspunderii penale, iar pe de altă parte, în unele cazuri acestea pot fi măsuri de răspundere procesual penală, și nu măsuri de răspundere penală.

Una dintre problemele răspunderii procesual penale este și cea cu privire la răspunderea penală a bănuitului și învinuitului în sens procesual [3, p. 338]. Momentul tragerii la răspundere în calitate de bănuit și apariția figurii procesuale a bănuitului depind exclusiv de activitatea procesuală a persoanelor oficiale și sînt îndepărtate în timp de momentul apariției răspunderii penale. Considerăm că răspunderea penală a învinuitului în sens procesual, ca atare, nu există, însă există real răspunderea procesual penală a învinuitului [3, p. 338].

Cu toate acestea, se poate și e necesar de pus problema corelației unor obligații de drept penal și procesual penal a învinuitului și corelației răspunderii penale cu răspunderea procesual penală. Unor obligații procesual penale le corespund obligațiile de drept penal ale persoanei care posedă un statut juridic penal special (obligațiile subiectului special). Astfel, bănuitul este obligat să nu constrîngă martorul, victima, expertul de a face concluzii sau depoziții false (art. 314 din CP al RM) și să nu împiedice procedura în procesul penal (art. 176 din CPP al RM). Aflarea în arest, în cazul alegerii acestei măsuri preventive, este obligația învinuitului (art. 175 din CPP al RM). Concomitent, această obligație este fixată și în art. 317 din CP al RM (evadarea din locurile de detenție, arestare). Pentru încălcarea obligațiilor care sînt fixate concomitent în Codul penal și în Codul de procedură penală poate apărea răspunderea penală sau cea procesual penală. Ce fel de formă a constrîngerii de stat de realizare a răspunderii juridice – penală sau procesual penală – va apărea, depinde de gravitatea infracțiunii, timpul, locul, situația, forma de vinovăție și de alte circumstanțe ale faptei ilicite.

În unele cazuri este posibilă realizarea ambelor aspecte menționate ale răspunderii juridice. De exemplu, față de învinuit este aleasă măsura preventivă sub formă de obligație de a nu părăsi localitatea/țara (ceea ce nu consti-

tuie răspundere), însă învinuitul începe să exercite acțiune psihică asupra martorilor, victimelor cu scopul de a împiedica înfăptuirea justiției. Prin urmare, învinuitul încalcă atât obligația procesuală de a nu împiedica procedura în procesul penal, ceea ce reprezintă o faptă ilicită procesuală atrăgând măsurile preventive (art. 175 alin. (3) pct. 2 din CPP al RM), cât și obligația din dreptul penal de a nu împiedica înfăptuirea justiției (art. 309 din CP al RM). În aceste cazuri, față de învinuit este modificată măsura preventivă cu una mult mai aspră (răspunderea procesuală penală) și apare răspunderea penală pentru coruperea sau constrângerea de a face depoziții sau eschivarea de a face depoziții (art. 309 din CP al RM).

Una dintre particularitățile caracteristice ale formei procesual penale este existența unei astfel de instituții juridice ca instituția de ocrotire a drepturilor și intereselor legale ale învinuitului. Dreptul învinuitului la apărare este fixat în art. 26 din Constituția Republicii Moldova. Asigurarea dreptului la apărare înseamnă crearea pentru bănuțit a unor astfel de condiții procesuale în care el poate să se apere de acuzațiile aduse, să prezinte probe care pot să-l achite sau să comute vina, precum și să beneficieze de serviciile avocatului.

Mai mult decât atât, pentru prima dată și bănuțitul a obținut dreptul de a apela la avocat, în cazul în care el este reținut sau arestat (art. 64, 110, 187 din CPP al RM).

Oricât de paradoxal ar fi, însă în legea Republicii Moldova procesul penal de pînă la 2003 nu a existat o dispoziție care i-ar fi permis avocatului să aibă întrevederi cu învinuitul fără să fie limitat numărul și durata lor. Legislatorul, într-un mod foarte timid, acorda acest drept. În prezent, aceste formulări au fost substituite cu regula necondiționată: din momentul admiterii la participare la proces, avocatul este în drept să aibă întrevederi cu învinuitul și bănuțitul (despre întrevederile cu bănuțitul, anterior, nici

nu putea fi vorba) între patru ochi, fără limitarea numărului și duratei acestora (art. 64 din CPP al RM).

În diverse etape de procedură, dreptul învinuitului la apărare este realizat în mod diferit. După părerea noastră, cele mai favorabile condiții pentru realizarea acestui drept de către învinuit există în dezbaterile judiciare, în cadrul cărora apare posibilitatea reală de realizare a unor astfel de principii ale procesului penal ca publicitatea, verbalitatea, spontaneitatea, naturalețea, egalitatea cetățenilor în fața legii și judecării, utilizarea limbii materne în proces etc. Instituția apărării, negreșit, este importantă și necesară în statul care s-a proclamat stat de drept (art. 1 din Constituția RM). Totuși, situația creată în țară în cadrul căreia s-a adîncit deosebirea dintre „bogați” și „săraci” a provocat anumite probleme privind realizarea acestei instituții. Avocatura, aflată într-o situație economică nefavorabilă, a hotărît să „arunce peste bord” procesele penale puțin rentabile, în care apărarea se înfăptuia pentru un onorariu simbolic.

Lipsa asistenței juridice în cauze penale poate afecta rezultatele actului de justiție, poate consolida convingerea de subordonare față de stat, pune la îndoială caracterul democratic al activității instanțelor judecătorești [4, p. 12].

O atenție deosebită merită problema cu privire la funcțiile răspunderii procesual penale. Ca și alte forme ale răspunderii juridice, răspunderea procesuală îndeplinește funcțiile: *de reglementare, preventivă, de reprimare, reparatorie și educativă*. Specificul funcției preventive a răspunderii procesual penale se exprimă în următoarele: în primul rînd, acest aspect al prevenției este orientat spre prevenirea nu numai a faptelor ilicite procesual penale, ci și disciplinare cu penale; în al doilea rînd, ea este menită să contribuie la asigurarea stabilității procedurii judiciare penale și soluționării problemelor ce stau în fața justiției; în al treilea rînd, influența preventivă particulară se îmbină cu

influența de reprimare, cea reparatorie și cea educativă.

Complexitatea elucidării acțiunii funcției de reprimare a răspunderii procesual penale este condiționată de conjugarea acesteia cu funcțiile de reprimare ale altor aspecte ale răspunderii juridice, care pot fi aplicate anumitor participanți la procesul penal, și de interpretarea inadecvată în știință a problemei metodelor de realizare a acțiunii de reprimare.

După cum știm, metodele de realizare a influenței de reprimare sînt condamnarea infractorului și aplicarea restricțiilor juridice prevăzute de sancțiunea normei încălcate. Codul de procedură penală al RM, în Capitolul 3, Titlul 5, prevede, în mod special, alte măsuri procesuale de constrîngere. În calitate de astfel de măsuri sînt: obligația de a se prezenta; aducerea silită; suspendarea temporară din funcție, amenda judiciară. Printre măsurile menționate doar amenda judiciară poate fi raportată la măsurile de reprimare, întrucît celelalte urmăresc absolut alte scopuri și îndeplinesc alte funcții.

Considerăm că în cazul încălcării obligațiilor procesuale de către învinuit, lui, prin forța dispozițiilor procesuale speciale, nu-i poate fi aplicată amenda procesuală. Însă, în cazul în care învinuitul se eschivează de la anchetă sau judecată sau încearcă să influențeze martorii și victimele care fac depoziții veridice, lui i se poate aplica măsura răspunderii procesuale sub formă de modificare a măsurii preventive cu o măsură mult mai aspră. Inculpatul, în cazul încălcării ordinii, poate fi îndepărtat din sala ședinței de judecată pînă la terminarea dezbaterilor părților (art. 334 alin. (2) din CPP al RM).

După cum urmează din art. 334 din CPP al RM, pentru încălcarea ordinii în ședința de judecată, tuturor participanților la ședință (în afară de inculpat, procuror și avocat) le poate fi aplicată măsura de răspundere sub formă de amendă. Măsura răspunderii procesuale prin îndepărtarea din sala ședinței

de judecată poate fi aplicată tuturor participanților la proces, cu excepția bănuțului și apărătorului. Prevenirea cu privire la inadmisibilitatea încălcării ordinii în ședința de judecată poate fi aplicată oricărei persoane aflate în sala de judecată.

Influența de reprimare a răspunderii procesuale poate avea caracter: *material* (de a limita sfera patrimonială), *psihologic* (sub formă de o singură mustrare), *juridico-organizațional* (îndepărtarea din sala de judecată) sau doar să se aplice o măsură ce ar înrăutăți situația juridică a subiectului (aplicarea măsurii preventive mult mai aspre).

Odată cu funcția de reprimare a răspunderii se realizează și funcția sa reparatorie [5, p. 71].

În literatura juridică este expusă părerea precum că înlăturarea de la cercetarea cauzei penale, anularea deciziei nelegitime se referă la măsurile răspunderii procesuale penale, opinie care este susținută de G.N. Vetrova [6, p. 103]. Noi sîntem de acord cu acei autori care pledează că acestea sînt măsuri reparatorii de protecție [7, p. 9-13].

N.A. Gromov și S.A. Polunin constată specificul sancțiunilor procesuale penale de reprimare – dualitatea rolului acestora: „În afară de sancțiuni de amendă și de reprimare generale pentru toți – sarcini de prevenire și pedepsire a vinovaților, acestea au o funcție reparatorie de drept considerabilă în procesul lor de realizare” [8, p. 36-40]. În principiu, susținînd această poziție, observăm că însușiri reparatorii posedă nu sancțiunea, ci răspunderea procesuală penală în ansamblu, pe cînd în realizarea sancțiunii această funcție doar se obiectivizează.

Astfel, prevenirea despre inadmisibilitatea încălcării în sala ședinței de judecată constrînge delincentul să-și corecteze comportamentul său în conformitate cu exigențele normelor procesuale penale. Îndepărtarea din sala de ședințe restabilește ordinea de drept încălcată, normalizează raporturile procesuale penale.

În mare măsură, funcția reparatorie a răspunderii procesuale pen-

ale este condiționată de necesitatea de a restabili relațiile sociale încălcate. Rolul major le aparține obligațiilor procesuale penale ale delincentului, care rezultă din faptul săvîrșirii faptei ilicite, de a restabili ordinea de drept încălcată. Dacă această obligație nu este executată benevol, infractorul este constrîns să o execute.

Acțiunea educativă trebuie să confirme justetea legislației procesuale penale, reflectarea în ea a valorilor morale și a principiilor sociale, balanța stabilită rațional între interesele statului, ale societății și interesele subiectului concret – participant la raporturile procesuale penale.

După părerea noastră, cele mai multe semne comune cu forma de răspundere procesuală penală o are forma de *răspundere procesuală civilă*. De fapt, această apropiere este explicabilă. Anume pentru aceste forme procesuale este caracteristică existența unui astfel de fenomen de drept ca justiția. De aici și reies trăsăturile generale de bază ale formei procesuale penale și celei procesuale civile:

1. Examinarea și soluționarea cauzelor de către judecători numiți în ordinea stabilită de lege (art. 19 din CPC al RM, art. 29 din CPP al RM).

2. Dezbatere procesuală se realizează numai în ședințele de judecată, respectînd toate garanțiile procesuale (art. 19 din CPC al RM, art. 25 din CPP al RM).

3. Asigurarea pentru toate persoanele interesate în rezultatul procesului a posibilității de a participa la soluționarea acestuia de către judecată (art. 5 din CPC al RM, art. 19 din CPP al RM).

4. Corespunderea deciziilor judecătorești legii materiale, pronunțarea acestora în conformitate strictă cu legea procesuală și fundamentate pe fapte stabilite de ședința de judecată (art. 27 din CPC al RM, art. 25 din CPP al RM).

5. Posibilitatea persoanelor care participă la cercetarea cauzei cu privire la fapta ilicită de a declara recurs împotriva oricărei decizii

judecătorești care nu a intrat în vigoare, în ordinea procedurii de recurs (art. 397 din CPC al RM, art. 420 din CPP al RM).

6. În conformitate cu art. 25 alin. (2) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, debaterile judiciare se desfășoară oral și în fața aceluiași complet de judecată. În cazul înlocuirii unui judecător în timpul judecării pricinii, debaterile se iau de la început.

Totodată, forma procesuală civilă posedă un șir de trăsături specifice: nu întotdeauna este legată de realizarea răspunderii juridico-civile, de exemplu, procesele civile examinate în ordinea procedurii speciale (Capitolele 23-34 din CPC al RM).

Multe litigii privind dreptul se soluționează de înseși părțile litigiului în afara formei procesuale. Însă există și astfel de litigii pe care părțile nu sînt în stare să le rezolve de sine stătător, ele fiind soluționate anume prin forma procesuală stabilită de lege. Existența formei procesuale de protecție a drepturilor este condiționată de posibilitatea apariției la subiectele raporturilor juridice a unor conflicte referitoare la drepturile și obligațiile lor, pe care ei nu sînt în stare să le soluționeze. Anume din cauza că între părți contactele se înfăptuiesc prin litigiul juridic, procesul civil nu este în raport cu toate normele juridico-materiale, ci numai cu cele ce reglementează răspunderea și protecția drepturilor subiective încălcate sau contestate.

Una dintre particularitățile răspunderii procesuale civile este existența activităților procesuale în cauzele apărute în raporturile de drept administrativ contravențional. Dreptul cetățeanului la justiție în cazul conflictului cu administrația este una dintre cele mai importante garanții juridice în societatea democratică. Posibilitatea recursului de judecată al acțiunilor administrative capătă o însemnătate specială și acutizare în perioada de formare a statului de drept, cînd respectarea neclintită a legilor este obligatorie nu doar pentru persoana

juridică și cetățeni, ci și pentru statul însuși și organele sale. Aplicând legea, funcționarii sînt obligați să poarte răspundere în fața judecății pentru toate acțiunile lor de serviciu în privința oricăruia dintre cetățeni. Soluționînd plîngerea, judecata sub nicio formă nu se aseamănă cu instanța de recurs în privința organului respectiv sau persoanei oficiale. Procedura judiciară este o altă formă superioară și calitativă decît procedura administrativă contravențională, numai acesteia îi sînt specifice publicitatea, egalitatea în drepturi a părților, independența judecătorilor etc.

Controlul judiciar asupra acțiunilor aparatului de stat este răsîndit pe larg într-un șir de țări europene. Este demonstrat că introducerea lui a redus esențial numărul de plîngeri cu privire la activitatea organelor administrative și persoanelor oficiale.

O deosebire importantă a răspunderii procesual civile de alte forme procesuale, în particular de răspunderea procesual penală, o reprezintă și posibilitatea de adoptare de către judecătorie a deciziei în contumacie pe cauza juridică (Capitolul 15 din CPC al RM). Procedura în contumacie nu este de conceput în cadrul formei procesual penale, însă în procedura judiciară civilă e posibilă în prezența a două circumstanțe: a) neprezentarea pîrîtului în ședința de judecată, citat în modul stabilit la ora și locul ședinței de judecată; b) reclamantul nu obiectează împotriva procedurii în contumacie (art. 206 din CPC al RM).

Principiul egalității în drepturi a părților în cazul dat, după părerea noastră, nu se încalcă sub niciun aspect; în timpul examinării cauzei în ordinea procedurii în contumacie judecătorii se limitează la cercetarea probelor prezentate de către părți, ia în considerare argumentele și demersurile.

În pofida independenței relative a răspunderii procesuale, nu putem să nu constatăm că subordonarea sa de serviciu este menită să asigure desfășurarea corectă a raporturilor juridico-sociale ale răspunderii

materiale, iar atingerea scopurilor răspunderii procesuale contribuie la realizarea efectivă a funcției aspectelor răspunderii penale, de drept civil etc.

Rolul specific pe care îl au obligațiile procesual civile în procesul civil nu poate fi înțeles just fără a înțelege exact însăși natura procedurii judiciare civile ca sistem reglator al raporturilor de putere. În ansamblul raporturilor elementare: a) toți participanții procesului sînt înzestrați cu obligații și drepturi față de instanță, în timp ce instanța deține drepturi și are obligații față de fiecare participant la proces; b) drepturile și obligațiile instanței și ale persoanelor participante la proces poartă un caracter reprezentativ-obligatoriu bilateral; c) natura drepturilor subiective este următoarea: ele, conform regulii generale, au caracter deliberativ asupra exprimării dorinței unilaterale, ceea ce la rîndul său condiționează specificul metodei – reglementarea dinamicii procesului civil. Drepturile și obligațiile instanței în procesul civil sînt legate și de stat, organ al căruia este, în timp ce drepturile și obligațiile altor participanți la proces sînt legate de stat prin intermediul instanței [3, p. 344].

Și aici apare problema: este oare instanța de judecată subiect al răspunderii procesual civile? Bineînțeles, acțiunile sale sînt reglementate de normele de drept *procesual civil*, însă, concomitent, asupra ei se extinde obligația, fixată în Constituția RM, de a respecta și a apăra drepturile și libertățile omului și cetățeanului. Față de judecători este valabilă obligația, generală pentru această categorie de subiecte, și care e fixată în art. 15 din Legea RM cu privire la statutul judecătorilor: „(...) judecătorul este obligat să execute cu exactitate exigențele legii”. El se află sub influența obligației de a nu cauza prejudicii în timpul îndeplinirii justiției.

Obligațiile procesual civile sînt incluse în sistemul general al obligațiilor ce se extind asupra subiectelor care îndeplinesc justiția, însă

forma de constrîngere de stat a realizării răspunderii pentru încălcarea normelor legislației procesuale va fi penală, de drept civil sau disciplinară. În literatură, ca exemplu de răspundere procesuală a instanței, este indicată anularea deciziei nelegitime, noi însă avem o altă poziție. Anularea deciziei nelegitime de către organul superior, ca atare, nu poartă consecințe nefavorabile, dar poate apărea ca o condiție (fapt juridic) pentru realizarea funcțiilor de pedeapsă, reparatorii ale răspunderii penale, de drept civil sau disciplinare.

Urmează să precizăm lista *subiectelor răspunderii procesual civile*. Menționăm că la o astfel de răspundere pot fi trași doar participanții la proces. Într-adevăr, pîrîtul, reclamantul, martorul, expertul, reprezentantul sînt participanți la proces și subiecte ale acțiunii juridice a răspunderii procesual civile. La altă grupă de subiecte se referă persoanele obligate să contribuie la îndeplinirea justiției. Acestea pot fi persoanele care, pe marginea deciziei judecătorești, au obligația de a prezenta probe; persoane oficiale ale organizațiilor, întreprinderilor, instituțiilor, obligate să efectueze alocări conform titlurilor executorii; persoanele care asistă în ședința de judecată și sînt obligate să respecte regulile acceptate de conduită și să nu împiedice îndeplinirea justiției.

Anterior am remarcat că și comportamentul subiectului răspunderii juridice se află sub acțiunea unui sistem de obligații și interdicții. Aceasta, în principiu, se referă și la participanții la procesul civil. Astfel, martorul este obligat să facă depoziții veridice (conform art. 136 din CPC al RM și art. 90 din CPP al RM, persoana citată în calitate de martor nu poate să refuze să facă depoziții. Obligații analogice se extind și asupra experților (art. 149 din CPC și art. 88 din CPP al RM). Aflîndu-se în sala de ședință, participanții la proces și alte persoane sînt obligate să aibă o conduită respectuoasă față de judecată, să nu împiedice îndeplinirea

tuirea justiției (art. 313 din CP al RM, art. 196 din CPC al RM). În legătură cu aceasta, apare problema dacă obligațiile procesual civile nu-și pierd independența, prin urmare, și răspunderea procesual civilă. Considerăm că nu. În unele cazuri, obligațiile procesual civile concretizează obligațiile conexe, expuse în alte acte normative, dacă apar ca speciale, iar în altele, invers, obligațiile expuse în alte acte normative concretizează obligațiile procesual civile. În final, ele toate contribuie la înfăptuirea justiției și la dinamica procesului civil.

Vorbind despre funcțiile răspunderii procesual civile, trebuie remarcată și *funcția preventivă*, care este menită să determine exactitatea conduitei participanților la raporturile procesual civile și să nu admită încălcarea acesteia. Amenințarea pe care o conține sancțiunea capătă o însemnătate de sine stătătoare în cazurile în care acțiunea se realizează în privința subiectului predisus la săvârșirea faptelor ilicite. În legătură cu faptul că între semnele de calificare a elementelor constitutive ale faptelor ilicite procesual civile este și repetarea, putem evidenția și aspectul preventiv privat al acțiunii preventive. De exemplu, inițial judecătorul, la încălcarea regulilor de conduită în ședința de judecată, avertizează, iar dacă subiectul continuă să nu-și îndeplinească obligațiile sale, judecătorul aplică amenda.

În acest caz este imposibil să nu observăm manifestarea *funcției reparatorii a răspunderii procesual civile*, doar amenda sau avertizarea îndeamnă subiectul, mai întâi de toate, la restabilirea raporturilor încălcate, la corectarea conduitei personale și la participarea necesară în raporturile procesual civile.

Specificul acțiunii *de reprimare a răspunderii procesual civile* constă în special în caracterul ei material, care îngustează sfera patrimonială a delincventului, excepție fiind avertismentul adus în adresa participanților la proces, care în mare măsură poartă un caracter psihologic.

În prezent se poate constata eficacitatea redusă a *acțiunii educative* realizate față de participanții la proces. Adesea, ședințele suferă eșec din cauza neprezentării participanților la proces, tergiversării intenționate a dezbaterilor judiciare, atitudinii formale față de obligațiile incumbate. Acest fapt se explică prin minimum doi factori: decăderea generală a culturii; „reacția de răspuns a cetățenilor față de situația lucrurilor în sistemul judiciar al Republicii Moldova”. Doar nu e o raritate încălcarea de către judecată a tuturor termenelor rezonabile de examinare chiar și a celor mai simple cauze sau atitudinea formală față de obligațiile proprii. Putem evidenția și al treilea factor: legislația procesual civilă este foarte dificilă pentru a fi percepută de subiectul care nu are cunoștințe speciale, iar din cauza sărăciei, o mare parte a populației țării noastre nu poate să-și permită serviciile avocaților. Și Codul civil, și Codul de procedură civilă comentate nu fac parte din categoria literaturii ieftine.

Particularități caracteristice are și forma de *răspundere procesual contravențională*. Asemenea forme procesual civile, forma procesual contravențională se deosebește de cea procesual penală prin faptul că nu întotdeauna este legată de concretizarea și realizarea răspunderii. Activitatea legată de aplicarea normei materiale, de regulă, norma de drept contravențional, în situații concrete, se înfăptuiește pe calea examinării și soluționării unor cauze individuale și este o activitate procesual contravențională.

Procesul contravențional reprezintă totalitatea normelor ce reglementează procedura contravențională. Procesul contravențional este activitatea desfășurată de autoritatea competentă, cu participarea părților și a altor persoane titulare de drepturi și obligații, având ca scop constatarea contravenției examinate și soluționarea cauzelor contravenționale (art. 374 C. contr. RM).

Procedura contravențională este o parte specială a procedurii de

drept contravențional, având în vedere principiile care stau la baza reglementării și aplicării acesteia. În concret, se pot constata trei etape distincte ale procedurii contravenționale: administrativă, judiciară și de punere în aplicare a sancțiunilor.

Procedura contravențională cuprinde normele legale referitoare la constatarea contravenției, aplicarea sancțiunii contravenționale, exercitarea căilor de atac împotriva actelor de sancționare, precum și împotriva măsurilor luate în legătură cu regimul prestării unei activități în folosul comunității și executarea sancțiunilor contravenționale [9]. Faptul că unele aspecte ale ei, cum ar fi cele procedurale, se completează cu normele Codului de procedură civilă, nu înseamnă că instituția contravenției încetează să mai fie o instituție a dreptului administrativ și se transferă în ramura dreptului procesual civil [10, p. 303].

Anterior am remarcat existența răspunderii constituționale, cu indicii săi de bază, am vorbit despre complexitatea sa de stabilire și realizare, fapte, în fond, clare. Principala cauză a problemelor indicate este, după părerea noastră, insuficiența elaborare științifică a acestei instituții și aproape lipsa practicii juridice în țara noastră.

Înseși noțiunile „justiție constituțională”, „răspundere constituțională”, „formă procesual constituțională” sînt pentru noi, într-un anumit sens, noi și neobișnuite. Constituțiile sovietice nu prevedeau instituția justiției constituționale. În Uniunea Sovietică, această instituție era respinsă din considerente politice. Ideologia era incompatibilă cu principiul unității puterii de stat și bazat pe superioritatea formală a organului superior reprezentativ, împuternicit cu plenitudinea puterii de stat. Realizarea controlului constituțional de alt organ independent însemna negarea superiorității și limitarea unei astfel de atotputernicii. Dar și practic, acest control ar fi fost irealizabil, deoarece raporturile sociale se reglementau prin acte politice

– decizii de partid, care aveau suprașiră față de orice act juridic. De aici urma doar o singură concluzie: deciziile partidului, fiind forța de conducere și de orientare a societății și a statului, nu puteau fi supuse controlului unui oarecare organ de stat.

În prezent însă, tot mai mult se utilizează noțiunea de *justiție constituțională*. În literatură ea este definită în mod diferit – de la definiții concise pînă la definiții ample [11, p. 21; 12, p. 160; 13, p. 468]. În linii generale, **justiția constituțională** poate fi definită ca *activitate a organelor judiciare constînd în examinarea cauzelor al căror obiect îl formează problemele de drept constituțional, legate de asigurarea respectării Constituției de către organele de stat și adoptarea conform acesteia a deciziilor care atrag efecte juridice*. De fapt, forma procesual constituțională poate fi examinată ca ansamblu identic al exigențelor de procedură, formulate participanților la procesul constituțional. Elementul cardinal al justiției constituționale îl constituie controlul constituțional – realizarea de către organul judiciar a controlului actelor normative din punctul de vedere al corespunderii acestora Constituției. Justiția constituțională contemporană este menită de asemenea să asigure superioritatea Constituției ca principiu al sistemului juridic național.

În cadrul acestui studiu, prezintă un interes deosebit analiza activității Curții Constituționale a Republicii Moldova privind realizarea răspunderii constituționale. Curtea Constituțională a RM, în pofida „tinereții” relative, deja a reușit să ocupe un loc demn în sistemul organelor de stat ale țării noastre. Curtea Constituțională prin însuși faptul existenței sale atribuie mecanismului de stat un contur juridic civilizată și a făcut destul de mult pentru protecția drepturilor și libertăților cetățenilor, pentru educarea respectului față de cetățeni de către toate organele de stat și persoanele oficiale.

Analiza competenței Curții

Constituționale a Republicii Moldova ne permite să vorbim despre faptul că răspunderea procesuală constituțională nu întotdeauna este legată de realizarea răspunderii constituționale (de exemplu, examinarea cauzelor referitoare la interpretarea Constituției RM). De fapt, aceasta este una dintre trăsăturile caracteristice ale răspunderii procesual constituționale.

În linii generale, particularitățile acestei forme procesuale decurg din caracterul împuternicirilor Curții Constituționale a RM. Fiind un organ de justiție special, ea posedă un specific care o distinge de instanțele ordinare și de organele politice de stat (Parlamentul, Guvernul) și își găsește reflectarea în natura sa, care, după părerea multor autori, poartă un caracter dual. Pe de o parte, acesta este organul de jurisdicție ce adoptă decizii juridice în conformitate cu procedura formalizată; pe de altă parte, el este organul politic prin caracterul cauzelor soluționate de acesta, al căror obiect îl constituie problemele constituționale. Orice problemă constituțională întotdeauna este una politică, pentru că abordează problema repartizării și realizării puterii politice [14, p. 54-57]. Cu toate acestea, Curtea Constituțională a RM nu este un organ politic, precum sînt alte organe constituționale care participă nemijlocit în procesul politic. Implicarea acestei curți în politică ar contrazice însăși menirea justiției constituționale și de aceea ea este interzisă expres de lege (art. 1 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a Republicii Moldova).

Specificul formei procesuale a răspunderii constituționale decurge din particularitățile conținutului său. Examinînd răspunderea constituțională ca răspundere a puterii pentru starea legalității în activitatea elaborării și aplicării dreptului de către stat și a reprezentanților săi, putem vorbi despre astfel de măsuri ale sale ca anularea actului normativ neconstituțional, înlăturarea din serviciu a persoanelor oficiale superioare etc.

În multe țări, organului de jurisdicție al justiției constituționale îi este atribuită împuternicirea de soluționare a problemelor legate de urmărirea persoanelor oficiale pentru încălcarea constituției (șeful statului, membrii guvernului, judecători), cînd, mai ales, este vorba despre procedura de impeachment aplicată șefului de stat. „Necesitatea acestei proceduri este evidentă mai ales atunci cînd lipsesc procedurile eficiente de înlăturare din funcție pe cale politică, de exemplu, a președintelui țării ales nemijlocit de popor (...)” [11, p. 35]. Dacă e să aplicăm înlăturarea Președintelui RM din funcție ca măsură a răspunderii constituționale (ceea ce este, după părerea noastră, discutabil), în acest caz rolul primordial aparține Curții Constituționale a RM. Conform art. 4 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a RM, Curtea constată circumstanțele de înlăturare din funcție a Președintelui RM.

Specificul formei procesuale a răspunderii constituționale a Parlamentului decurge din caracterul măsurilor acestei răspunderi. Dizolvarea Parlamentului este posibilă în cazurile expres indicate în Constituția RM (art. 85), de aici rezultă că răspunderea constituțională a legislativului se efectuează conform obligațiilor de serviciu, spre deosebire de răspunderea Președintelui RM. Ordinea de dizolvare a Parlamentului nu are forme procesuale exact stabilite, fiindcă pentru aceasta este suficient ca Președintele să declare dizolvarea acestuia.

Anume elaborarea nesatisfăcătoare a instituției răspunderii constituționale atrage după sine lipsa mecanismelor procesuale exacte de realizare a ei. Probabil, problema constă în caracterul politic pregnant al răspunderii constituționale. În pofida faptului că de la bun început instituția răspunderii constituționale a fost concepută în calitate de măsură exclusivă, menită să garanteze respectarea ordinii de drept de către persoanele oficiale superioare, întotdeauna există pericolul

transformării ei într-un instrument în mâinile adversarilor care pun la cale vendete politice.

Încă o problemă procesuală neelaborată, ce se referă la realizarea răspunderii constituționale, o constituie, după părerea noastră, lacunele în instituția materială a răspunderii constituționale, de exemplu, lipsa temeiurilor răspunderii constituționale în înseși normele Constituției (privind toate subiectele răspunderii constituționale, inclusiv Președintele). La drept vorbind, subiectele răspunderii constituționale nu sînt indicate în Legea fundamentală a statului, încălcarea căreia generează această răspundere.

E necesar să remarcăm particularitățile laturii obiective a faptei ilicite constituționale. Încălcările Constituției reprezintă elementele constitutive formale ale faptei ilicite, adică în aceste cazuri nu sînt cerute probele apariției consecințelor vătămătoare, fapt legat de vasta rezonanță socială a acestor încălcări. Dificultățile apar atunci cînd trebuie demonstrată existența prejudiciului cauzat în urma încălcării Constituției. În cadrul formei procesuale a răspunderii constituționale, strîngerea și analiza probelor este o preocupare mai dificilă. Ca soluție a acestei situații, credem că ar fi crearea unui organ special, care să examineze și să soluționeze cauzele cu privire la faptele ilicite constituționale (de exemplu, în Polonia un astfel de organ este Tribunalul de Stat). Acest organ trebuie să fie înzestrat cu tot volumul de drepturi necesare pentru colectarea și analiza probelor. În primul rînd, el trebuie să dețină dreptul de a înfăptui verificarea demersurilor inițiale, iar la necesitate să le înapoieze inițiatorilor acestora pentru precizare și rectificare. În al doilea rînd, să dețină dreptul de a cita martorii și de a-i pedepsi conform legislației procesual penale pe cei ce refuză să facă depoziții. În al treilea rînd, dreptul de a cere de la organele de stat materialele și documentele necesare.

Considerăm că cel mai real, în

condițiile statului nostru, ar fi acordarea Curții Constituționale a RM unui număr mare de împuterniciri referitor la problemele ce țin de tragerea la răspunderea constituțională, înlăturînd totodată lacunele menționate mai sus privind instituția materială a acestui tip de răspundere juridică.

Concluzii. Investigațiile expuse în acest articol ne permit să facem următoarele concluzii:

1. *Forma procesuală a diverselor aspecte ale răspunderii juridice* (penale, civile, administrative, constituționale), în pofida existenței trăsăturilor comune, posedă exclusiv particularități specifice care decurg din caracterul tipului concret de răspundere juridică.

2. Cele mai aspre exigențe ale formei procesuale penale sînt reglementate de legislația Republicii Moldova. *Forma procesual penală este legată de realizarea răspunderii penale.*

3. Una dintre trăsăturile distinctive ale formei procesuale de răspundere penală este justiția, ca metodă unică de a incumba răspunderea penală. Justiția este cea trăsătură comună care leagă răspunderea procesual penală și cea procesual civilă de realizarea răspunderii.

4. Spre deosebire de forma procesuală de răspundere penală, forma procesuală de răspundere civilă se caracterizează prin *predominanța metodelor dispozitive asupra metodelor imperative.*

5. În funcție de organul ce realizează protecția drepturilor civile de încălcări, forma procesuală de răspundere civilă se subdivide în: *forma procesual civilă judiciară și forma procesual civilă arbitrală.*

6. Specificul principal al formei de răspundere procesual contravenționale constă în faptul că *un organ de stat servește și drept instanță decisivă și executivă.* Obligațiile organului de stat în felul acesta se extind esențial, concomitent sporind răspunderea pentru realizarea deciziei adoptate.

7. Elaborarea insuficientă a instituției materiale a răspunderii con-

stituționale atrage și reglementarea procesuală nehibzuită a realizării sale. În legislația constituțională, cel mai reglementat din punct de vedere procesual este mecanismul măsurii răspunderii constituționale: recunoașterea actului normativ ca fiind neconstituțional. Instituția răspunderii constituționale și forma procesuală de realizare a acesteia necesită o analiză științifică și o elaborare mult mai aprofundate.

Referințe bibliografice

1. Б. Т. Базылев. Юридическая ответственность. Красноярск, 1985.
2. А. А. Бессонов. Процессуальные нормы российского права. Дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2001.
3. D. Baltag. Teoria răspunderii juridice și responsabilității juridice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008.
4. V. Zaharia. Accesul la justiție ca principiu al statului de drept. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006.
5. Г. Н. Ветрова. Санкции в судебном праве. М.: Наука, 1991.
6. Г. Н. Ветрова. Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Наука, 1994.
7. Левков А. А. Меры защиты в российском праве. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Волгоград, 2002, с. 9-13.
8. Н. А. Громов, С. А. Полуни. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М., 1998.
9. Procedura contravențională. Suport de curs. București: Univ. „Titu Maiorescu”. //http: proceduracontravenționalăsuportdecurs234-bucurești.
10. V. Vedinaș. Drept administrativ. București: Ed. „Universul juridic”, 2012.
11. Современный немецкий конституционализм. М., 1994.
12. Сравнительное конституционное право. Под ред. Е. В. Чиркина. М., 1996.
13. Н. В. Витрук. Конституционное правосудие в России (1991-2001 гг.). М.: Городец-издат, 2001, 508 с.
14. Боботов С. В. Конституционная юстиция. М., 1994.